

A teremtés hét napja

Negyven esztendeje halt meg József Attila

*Mint fatutaj a folyamon,
mint méla tót a tutajon,
némán a szenvedéstől
száll alá emberi fajom*

Első nap

*Láttam a boldogságot én
lány volt, szőke és másfél mázsa.
Az udvar szigorú gyöpén
imbolygott göndör mosolygása.
Ledől a puha, langy tócsába,
hunyorogott, röffent még felém –
ma is látom, mily tétovázva
babrált pihéi közt a fény.*

Az elveszett boldogság, a visszasírt Éden: az állati lét öntudatlansága. Bűnben fogantunk: a felismerés és a megismerés vétkében, mi által megkülönböztettük magunkat a világtól. A rólunk s a (minden) másról felfogott információk közötti különbségtéves birtokában elvesztettük ártatlanságunkat: felelősekké lettünk. A környezet törvényeit szolgain követő, a fizikai lét fenntartására irányuló alkalmazkodás helyébe a lélek törvényei törnek. A pszichikum önmaga integritásának fenntartására törekszik. Az élet árán is. A körülmények szorítása ellenére sorsunk döntéseink nyomán alakul. A keretek a formát adják. A tartalom minőségi jegyei azonban mindenekelőtt tőlünk függenek. Ez a viszonylagos autonómia teszi lehetővé, hogy mindenek ellenére és ellenében emberek maradhassunk.

Az azonosulás biztonság. Embernek „számkivetve”, létünk különvalóságának tudatában az azonosulás boldog biztonságát keressük. De nem mehetünk visszafelé. Az értelem és érzelem között tatóngó semmi szakadéka fölött átívelő lélek öröme a távolsággal arányos. Az ember a boldogság tudatát (is) igényli magának, amiben az a paradoxon, hogy az azonosulást mindenekelőtt érezni, tudni a különvalóságot lehet.

Az azonosulás azonban lemondás is. Lemondás mindenekelőtt az azonosulás más lehetséges objektumairól, de lélekben egyesülve valami mással, lemondás önmagunkról is. Vajon lehetséges-e úgy azonosulni valami mással, hogy önmagunkról lemondva mégis (vagy éppen) önmagunkra találjunk ezáltal?

Talán igen. Ha lényegünknek felel meg az, amivel azonosulunk. Ilyen maga a természet is, hiszen természeti lények is vagyunk. De mindenekelőtt a jobbik lényünkkel egyező emberi világ.

Második nap

*Fák közt
virág közt
ülök egy padon.
Kotyogok, mint elhagyott csolnak
sok lány levegő locsolgat –
a szabadság nagy csendjét
hallgatom.
S valami furcsa módon*

*nyitott szemmel érzem,
hogy testként folytatódom
a külső világban –
nem a fűben, a fáknban,
hanem az egészben.*

A mítosz pillanata ez: megnyílni a világra, mely beárad és eltölt; magad leszel a világ, és a hatalmas áradásban, túl jón és rosszon, visszataszítón és szépen, a világ totalitásában a magad végtelenségének jelenvalóságát éled meg. E differenciálatlan totalitás-élményben ledőlnek a falak, „megszűnnek a gonoszágok”, és visszanyered elveszett tisztaságodat.

A megnevezés még e pillanat folytatása: a fogalom egyenértékű jelöltjével, a rész az egésztest idézi meg, egyszerre jelentkezik különvalóság és odatartozás. E szinkretikus világban szétválaszthatatlan a szépség és erkölcs, az én csak addig tart, amíg az egész is, amihez tartozik. S mivel az egységes világban minden igaz, ami létező, az igaz talán még nem is létező.

A világ tudati kibontakozása során az attribútumok az érzékelhető valóság fölé emelkednek: szépség, jóság és igazság Isten birtokai lesznek. Azé a totalitásé, mely nem csupán a külső, hanem az ember mindinkább önállósuló belső világát is magába fogadja. A zárt rendszerek sorsát, a leépülést az emberi pszichikum úgy kerüli el, hogy egy transzcendens totalitáshoz kötődik, melynek elérhetetlennek tűnő valóságfölöttisége az értelem, s így az emberi gyakorlat számára az adott helyzeten való felülemelkedés lehetőségét hordozza.

Az Istentől való elszakadás reneszánsz pillanatában tört részekre a világ tudatilag egységes képe. Az attribútumok a földre szálltak. Az ember lett az isten, aki ezáltal önmagát teszi meg erkölcsé alapjául. Így szakad le az erkölcs a világ-totalitás fájáról, és lesz szűken mért emberivé.

A természet először jelenik meg az ember tudatában magábanvalóként. A szépség így nagymértékben függetlenül az erkölcsi szférától; ettől kezdve beszélhetünk a szó szoros értelmében vett esztétikumról.

Az ember mióta az, ami, igyekszik újra felfedezni és újrateremteni a szépséget, hogy önmagára lelhessen benne. Hiszen mindaz szép számára, amivel azonosulhat, ezért igaztól és jótól független tiszta esztétikum mégsem létezik. Így szép a gondolat, amivel egyetérthetünk, és szép az erkölcs, amellyel együtt érezhetünk.

Szép a világ, amelyben otthon érezzük magunkat.

Harmadik nap

*Egyedül voltam én sokáig.
Majd eljöttek hozzám sokan.
Magad vagy, mondták, bár velük
voltam volna én boldogan.*

A közösségi kötelékeiből magára ocsúdó reneszánsz ember még nem érzékelte, hogy különállóként, individuumként végképp magára maradt. Eddig másokon keresztül azonosult önmagával, most úgy tűnik, egyszerre közvetlenül birtokolja lényét. A mitikus szemlélet prezencia-jellegét örökölve önnön nagysága jelenidejűségként jelenik meg előtte. Ez lesz a cselekvés elsődleges kritériumává, a jó és a rossz ennek függvényévé válik. Az erkölcs megrepedt tokjából egy plurális értékrendszer magvai szóródnak szét.

Az érzékelhető világ és benne az ember lehetőségei (úgy tűnik) határtalanokká tágulnak, az értünkvaló univerzum meghódításra vár. A *totális életre*-törekvés a világ totalitásának cselekvő befogadását igényli és ígéri. A lét dimenzióiban a boldogságnál fontosabbá válik a

boldoguláshoz vezető út megválasztásának lehetősége, vagyis a szabadság. Az individuum a plurális értékrend alapján választja ki a maga univerzumát. Az erkölcs választhatónak látszik.

A valóság mindig rácsfol az elvárásokra. A társadalom új, rafináltabb béklyókat rak a magát felszabadultként tételező szellemre. Az ember a tárgyi világot megismerve nem jutott közelebb alapvető kérdéseinek megoldásához: léte értelmét nem találta meg. Arra is rá kellett döbennie, hogy nemcsak a világ meghódítása nem abszolút lehetőség számára, de döntéseinek erkölcsi lehetőségei sem végtelenek: értékeinek pluralitása belső meghasonlottságot eredményez, s e meghasonlottság következtében fokozottabban kiszolgáltatottja a külvilág ellenséges erőinek. El kell tehát igazodnia, ha számot tart a sorsába való beleszólás lehetőségére, de döntéseihez nincs már külső támasz. A kollektív magány ellen maga választotta közösséget keres.

Van-e visszaút a társtalanságból?

Negyedik nap

*Most már tudom őt mindenképpen,
minden dolgában tetten értem.
S tudom is, miért szeret engem –
tetten értem az én szívemben.*

Az eddig kifelé forduló ember, aki csalódott önmaga nagyságában, közösségi aspirációi pedig kudarcot vallottak, a társadalom mind áttételesebb, de mind szorítóbb pressziója elől menekülve felfedezi utolsó lehetőségét: önmagát. Ellentmondó impulzusainak szintézise alapján igyekszik létrehozni önnön belső egyértelműségét, megteremteni lelki tisztaságát. József Attila világa ennek a törekvésnek a jegyében fogant. A külvilágban szilárd pontot nem találva önmaga építményeiben keres támaszt, hogy belső stabilitással ellensúlyozza a világ földrengéseit. A pluralitás, a bizonytalanság így kívülről szorul, s ebben a maga teremtette egyedi világban az ember önmagára lelhet. A világ totalitását megélő közösségi ember, az élete totalitását megélni törekvő reneszánsz ember után a jelenkor individuumának fel kell ismernie: nincs más lehetősége, mint saját megismételhetetlen belső totalitásának megélésére kell törekednie. Etikum és esztétikum újraegyesítését megkísérelve belső világának erkölcsi szépségében kíván gyönyörködni. Nem lévén felruházva isteni attribútumokkal, önmagában keresi az istent.

E transzcendens immanenciával azonosuló, vagyis törvényeit nem a közösségből, hanem individuális lelki struktúrájából levezető ember azonban nem tudja átlépni tudatának és aspirációinak alapvetően társadalmi jellegét. Törvényei kizárják a magábazárulás lehetőségét. Immanens transzcendenciája valahol közös a többi emberével, és e lényegi közösség alapján keres társakat a cselekvéshez: létrehozni azt a társadalmat, mely nem csupán jogi lehetőséget ad a lényeg individuális kibontakozásához, de ennek homonóm közegeként pozitív visszacsatolással erősítené azt. Így azonosulhatna az ember kinn és benn önmaga lényegével.

Vajon utópia-e az öntörvényű individuumok társadalma?

Ötödik nap

*Ím itt a szenvedés belül,
ám ott kívül a magyarázat.
Sebed a világ – ég, hevíül
s te lelkedet érzed, a lázat.*

Az egész létre kiterjedő, mind erőteljesebb szabadságigény reakciójaként a társadalom létrehozta a mind kifinomultabb áttételekkel, de épp ezért mind tökéletesebben működő korlátozó mechanizmusait. Az individuum köré élénk színekre mázolt, de egyre biztosabban záró falak épülnek. A fasisztoid rendszerek gondosan megtervezik a szabadság látszatát. Az elnyomás demokratikus hangzású nevekkel bíró intézmények mögé vonul, és megszólaltatja a megszervezett közvéleményt.

Otthonra lelhet-e a kartotékolt emberiség a hivatalosan engedélyezett vélemények világában?

A haszonélvezők bölintanak. De mi közük az emberi világhoz?

Az autonóm személyiség autentikus cselekvésre törekszik. Mivel az nem nyilvánvaló érdekeit szolgálja, eleve gyanús. Együttes cselekvésre csak intézményes látszat-lehetőségek keretei mögött van mód. A művileg fenntartott bizalmatlanság légkörében bárki lehet besúgó.

Az „ordas” társadalomban nincs mód közösségalkításra.

Az átlag-individuum pszichikuma defenzívába vonul: igyekszik nem tudomást venni a világról. Pótszereket keres, a mindennapok apró örömeihez menekül; kikapcsolódni akar, nem gondolkodni. Hiszen egész sorsa végzetszerűségként jelentkezik számára, nincs beleszólása. Azt mond, amit várnak, kiszolgál, s lehetőleg csak otthon káromkodik.

Az erkölcs is defenzívába vonul: az individuum legjobb esetben a tisztességes túlélő tartását igényli magának.

Vajon lehet-e tisztességesen túlélni?

Hatodik nap

*Csillagok rácsa csillog az égen:
ilyen pincében tart az értelem!
A mindenséget, asszonyok,
ki vetné szét velem?*

A végtelen megismerésére törő, az önigazolást társakban kereső, a lélek tisztaságának rendjét szabadon megélni törekvő elme végzete mind összébb szoruló börtönében a menekülés kapuját keresi: a társat. Az utolsó lehetőséget, hogy ha „párosult magányban” is, de megőrizze önmagát. Ha a világ elveszett, magába kell kapaszkodnia: önnön érzéseibe. S ha magába kapaszkodhat, talán mégsem vészett el minden: hátha mégis bennünk van az a szilárd pont, amelynek segítségével kifordíthatjuk sarkaiból a világot.

A szerelem – mint minden, ami az ember lényegéhez kapcsolódik – jövőre-irányultságot hordoz. A benne önmagára találó pszichikum önnön valóságát tapasztalja meg, s e bizonyosság a jövő távlatainak (talán) utolsó támaszpontjaként szolgálhat: a mánál értelmesebb holnap hitét adhatja.

Jelenthet-e ez többet a pusztta túlélés lehetővé tételénél?

Hetedik nap

*Zord bűnös vagyok, azt hiszem,
de jól érzem magam.
Csak az zavar e semmiben,
mért nincs bűnöm, ha van.*

Hol van tehát az az emberi világ, amellyel a psziché tudatosan azonosulva újra biztonságra lelne? Hol van az a társadalom, amelyben a benn megtermett igaz rend önigazolásra, törekvései megvalósulási lehetőségeire találnak? Van-e esélyünk újra megtalálni az elveszett boldogságot?

Az értékeiből lealkudni nem tudó, kompromisszumokat nem vállaló, társkereséseinek kudarcai folytán a visszhangtalanságot megélő elme a „semmi ágára” jut.

A zárt rendszerek törvényszerűen leépülnek, entrópiájuk, belső rendezetlenségük növekszik. Az öntörvényű individuum zártságra ítélt pszichikuma tudatosan nem adhatja beleegyezését önmaga minőségi redukciójához, a zártság következményeit azonban kivédeni nem tudja. Világot teremtő törekvései ellene fordulnak, tehetetlenségét saját bűneként éli meg, értékeiből nem engedve saját szerkezetét bontja. Rádöbben: a magány malmai „kívül-belül” örölnék, s hogy lényének „morzsáit” mentse, visszamenekül az öntudatlanságba – a halált választja.

Vajon meg tudja-e menteni, amit szeretne, az életét eldobó?

Nagyvárad, 1977 ősze

(Megjelent az *Echinox*ban, majd a *Bábel tornyán* című antológiában, Kriterion, Bukarest, 1983)